

Mezei Péter¹: Szabad felhasználás és kultúra – Észrevételek a Gowers-jelentéssel kapcsolatban

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 1. szám, Különszám (2008. január)

A szabad felhasználás a szerzői jog, s a modern, „digitális világ” egyik legfontosabb kérdése. Mivel nem minden felhasználó van annak tudatában, hogy egyes cselekményeit a jog engedi vagy sem, így nem biztos, hogy mindenki előtt világos, milyen körülmények között lehet például magáncélú másolatot készíteni. Elengedhetetlen ezért azon korlátoknak az ismerete, amelyek a szerzői jogosítványok elé gátat építve engedélyezik a társadalom tagjainak a szerzői jogi védelemben részesített alkotások használatát. Korábbi írásaiban e kérdéskör Egyesült Államokbeli és osztrák vonatkozásait vizsgáltam, elsősorban a jogesetek fényében, mindannyiszor kitérve a modern technológia kihívásaira.²

Talán közhely, de a kultúra folyamatosan változik. Ezt egyéb okok mellett, melyek vizsgálata más tudományterületek, így a pszichológia vagy a szociológia kutatóihoz tartozik, jelentősen elősegíti a technológia fejlődése, s annak a társadalom általi megítélése. Néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlennek tűnt az összejutás, a klónozás, avagy egy évszázaddal ezelőtt a számítógépek tömeges, széleskörű használata. Ezzel együtt, bár egyes kérdésekben a változás csak lassan megy végbe, ezen újdonságok társadalmi megítélése folyamatosan változik, s lassan a kultúránk részévé válnak.

Ennek a felgyorsult „technikai forradalomnak” egyes elemei a szerzői jogra is rányomják bélyegüket. A magnók, illetve videómagnók még csak előszelét képezték a fejlesztések hihetetlen arzenáljának, melyek mára olyan méretet öltöttek, hogy szinte nincs is olyan szerzői alkotás, amelyet ne érintenének. Míg néhány évszázaddal ezelőtt szinte csak az utánnyomástól kellett félni, a digitális világban minden szerzői mű „veszélyeztetve van”.

A jelen tanulmány célja a szabad felhasználás egy érdekes szegmensének, „kísérőelemének” a rövid ismertetése, s mindezt aktuális köntösbe bújtatva. Ennek megfelelően a következőkben arra kívánok választ találni, hogy a (szabad) felhasználás mennyiben befolyásolja kultúránk alakulását: javítja-e, rombolja-e. Hogy a választ megkapjuk, a 2006. decemberében elkészített Gowers-jelentés vonatkozó részeit fogjuk megvizsgálni. Az első fejezet nagyon röviden ismerteti a szabad felhasználás jogintézményét, illetve legfontosabb elhatárolási kérdéseit, míg a második fejezet általánosságban mutatja be a Gowers-jelentést. Végül a harmadik fejezet kíván választ adni arra, hogy a szabad felhasználások milyen irányban gyakorolnak hatást korunk kultúrájára.

I. A szabad felhasználás

1. A szerzői jog kialakulása óta máig talán az a legfontosabb kérdés, hogy meddig terjednek a szerzőnek az alkotásához fűződő jogosítványai, és mit tehet a rajta kívül álló közösség a művel. Hosszú történeti fejlődés eredményeként a szerzőt és a kiadókat eredetileg megillető abszolút jogok vonatkozásában többféle korlát alakult ki. Így például az *időbeli korlátozottság*, vagyis hogy a szerzőt megillető vagyoni jogosítványok mennyi idő elteltével szűnnek meg, és kerül át a mű a köztulajdonba. A történelmileg kialakult rendkívül változatos megoldások ellenére (mely az egyik legtipikusabb különbség volt a kontinentális és a common law országok szerzői joga között), mára ez viszonylag egységesé vált: a szerző halálát követő meghatározott idő, általában 50-70 év elteltével kerül sor erre. Ugyanígy korlát

a szerzői jogvédelem *területi behatároltsága*, amely alapján eleinte az adott ország állampolgárai által, illetve az adott országban megalkotott művekre terjedt ki a védelem. Ezt azonban folyamatosan lazítják a két- vagy többoldalú nemzetközi egyezmények, melyek a művek kölcsönös elismerésére kötelezik a szerződő feleket. Szintén korlátnak tekinthető, hogy a szerzők nem minden esetben érvényesíthetik személyesen jogaikat, hanem gyakran *közös jogkezelő szervezet képviseli érdekeiket*.

2. Bár a sor még folytatható lenne, megítélésem szerint a legnagyobb gyakorlati jelentőséggel a *szabad felhasználás* bír, aminek (a kontinentális jog szerinti) értelmében bárki szabadon, a szerző engedélye nélkül és ingyenesen, a törvényben meghatározott esetekben felhasználhatja a nyilvánosságra hozott és szerzői jogi védelemben részesülő műveket, feltéve, hogy ezt általában meghatározott és nem haszonszerzési célból teszi.

2.1. Szabad felhasználásra a szerzőn kívül alapvetően *bárki* jogosult, azonban bizonyos korlátok is léteznek. Magáncélból kizárólag természetes személyek többszörözhetik a műveket, más esetek viszont csak a nyilvános közgyűjtemények, bíróságok vagy fogyatékos személyek számára biztosítanak szabad felhasználási lehetőséget. A felhasználó személyét ezért mindig a konkrét törvényi rendelkezés függvényében kell vizsgálni.

2.2. A „szabad” jelző két fontos tényezőt foglal magába: a felhasználásra a szerző (vagy jogutódja, avagy az ő érdekeit képviselő közös jogkezelő szervezet) *engedélye* és a részükre fizetendő bárminemű *ellentételezés nélkül* (ingyenesen) kerülhet sor. Semmi különbség nincs előzetes és utólagos, szóbeli és írásbeli engedély kérése, avagy felhasználási szerződés kötése között. A felhasználás attól szabad, hogy az azt folytató személy bárhol, bármikor sort keríthet rá. Az ingyenesség pedig arra utal, hogy a jogosult semmilyen címen nem támaszthat igényt semmilyen összegre.

2.3. Tekintettel arra, hogy a szabad felhasználás két érdek között próbál összhangot teremteni, az egyes esetköröket a jogalkotó *taxatíve sorolja fel* a szerzői jogi törvényben. A technika előrehaladtának köszönhetően azonban a bírósági értelmezés egyre nagyobb szerephez jut, például az olyan kifejezések tartalmának meghatározásakor, mint az adathordozó, vagy a hozzáférhetővé tétel.

2.4. Szabad felhasználásról csak a nyilvánosságra hozott *szerzői művek* esetében beszélhetünk.³ Szerzői műnek az irodalom, a zene-, a képző- és a filmművészet területéhez tartozó szellemi alkotásokat szokás tekinteni, annak azonban nincs jelentősége, hogy az alkotás újdonságnak számít-e, vagy hogy esztétikailag minden igényt kielégít-e, mindössze *egyéni, eredeti jellegre és nyilvánosságra hozatalra* van szükség.

2.5. Tekintettel arra, hogy a szerző személyéhez fűződő jogai sérthetetlenek (például a nyilvánosságra hozatalhoz vagy a mű integritásához fűződő jog), a szabad felhasználás *kizárólag a vagyoni jogokra terjedhet ki*. Ezek közül is csak a törvény által konkrétan megjelöltekre, hagyományosan a többszörözésre, avagy a terjesztésre, a sugárzásra és a nyilvánosság számára egyéb módon történő hozzáférhetővé tételre.

2.6. A felhasználót vezérlő *célt* mindig a konkrét esetben kell megvizsgálni. Hagyományosan elfogadott az oktatást, kutatást, híradást szolgáló használat. Egyes esetekben azonban, így a magáncélú többszörözésnél, vagy az idézésnél, nem szükséges konkrét motívummal rendelkezni. A magáncél és az idézés is lefedhet bármit, ami kutatással, önképzéssel, egy

romantikus este megszervezésével, sportolással stb. kapcsolatos, ezek azonban a jog szemszögéből nézve nem bírnak jelentőséggel.

A felhasználási cselekmények csak nagyon ritkán járhatnak együtt haszonszerzési céllal. Előfordul azonban, hogy a jogalkotó néha „eltűri” ezt. Így például a tudományos célú többszörözés segítségével létrehozott alkotás jövedelmet termelhet a szerzőjének, avagy az osztrák jog szerinti „híradási célú”, avagy a magyar jogban létező „időszerű eseményekről történő tájékoztatási céllal” történő felhasználás a felhasználó bevételeit növelheti, ha azonban ez nem sérelmes az eredeti mű jogosultjára nézve, ezt a törvény sem fogja tilalmazni.⁴

3. Megítélésem szerint a szabad felhasználás két legfontosabb fogalmi kelléke az ingyenesség, illetve az, hogy a felhasználáshoz nincs szükség a szerző engedélyére. Modern szerzői jogunkban azonban az előbbi kezd háttérbe szorulni, a hatályos rendszerben ugyanis – hasonlóan a legtöbb külföldi országhoz – jogdíjfizetési kényszer töri meg a szabad felhasználás ingyenességét. Azon esetek körét, amikor jogdíj (közvetlen vagy közvetett) megfizetése mellett, azonban anélkül, hogy a szerző engedélyére szükség volna, az egyes művek felhasználhatók, a szerzői jogi törvények határozzák meg, s ezeket összefoglalóan „*törvényi engedélyeknek*” nevezik.

Ha megnézzük azt, hogy talán a legtipikusabb ilyen engedély az üres kazetta- és a reprográfiai jogdíjjal kapcsolatos,⁵ akkor alapvetően azt mondhatnánk, hogy a szabad felhasználás jelentős mértékben háttérbe szorult. Ez kétségtelen. Azonban a törvényi engedélyek bevezetése hazánkban és a legtöbb országban egyaránt a Berni Unió Egyezménye,⁶ a TRIPS-egyezmény,⁷ avagy a WIPO Szerzői jogi egyezményének⁸ passzusaira vezethetők vissza,⁹ s mindezekkel olyan garancia került a törvényekbe, amelynek betartása mindkét fél érdeke. Ha ugyanis a felhasználó megfizeti a szükséges ellenértéket (és más módon nem sérti meg a törvényt), akkor szabadon eljárhat, szankcióktól nem kell tartania. A másik oldalról pedig a szerzők, ha nem is közvetlenül (például a műsoros lemezek eladásából), de valamilyen módon bevételhez jutnak.

Léteznek olyan esetek is, amikor a törvény által garantáltan, azonban már nem ingyenesen, s feltétlenül előzetes engedélyhez kötötten kerülhet sor a felhasználásra. A „*kényszerengedélynek*” nevezett kategóriára kiváló példaként szolgálhatnak az osztrák szerzői jogi törvény 58-59/C.§§-ában felsorolt lehetőségek. Így például annak ellenére, hogy a szerzői jogosult valakinek már engedélyt adott egy zeneművészeti alkotás (vagy az ahhoz kötődő írói mű) hanglemezen való többszörözésére és terjesztésére, bármely más hanglezgyártó fordulhat hozzá azzal a kéréssel, hogy az a fenti jogosítványokat megfelelő díjazás ellenében számára is engedélyezze.¹⁰

4. A szabad felhasználás eseteit hosszan lehetne sorolni, s az is kétségtelen, hogy az egyes országok között, ha nem is olyan jelentős, de bizonyos eltérések tapasztalhatók. Az alapvető azonosságok a nemzetközi dokumentumok általános elfogadottságára vezethetők vissza, ilyen a már említett BUE- vagy TRIPS-egyezmény, valamint az Európai Unióban az Infosoc-irányelv.¹¹ Ez utóbbi az eltérések garanciája is egyben, mivel maga juttatja kifejezésre, hogy nem kívánja az egyes nemzeti szinten kifejlődött, és jól működő, habár kisebb jelentőségű szabad felhasználási eseteket eltörölni.¹² Nagy vonalakban tehát érdemes olyan közkeletű példákat felhozni a szabad felhasználásra, mint az idézés, a magáncélú többszörözés, egyes országokban (s erősödő igénnyel máshol is) a paródia, s ugyancsak jól ismert például az oktatási célú felhasználás is.¹³

II. A Gowers-jelentés

2005. decemberében Gordon Brown, az Egyesült Királyság pénzügyminisztere felkérte Andrew Gowers-t, a Financial Times akkori szerkesztőjét, hogy készítsen egy független jelentést a szellemi alkotások jogának (a továbbiakban IP jog) helyzetéről, elsődlegesen azt vizsgálva, hogy a szerzői és a szabadalmi jog egyes ágai miként felelnek meg a globalizáció és a technikai fejlődés kihívásainak. Ennek során annak vizsgálatára fordítottak különös figyelmet, hogy az IP jog mennyiben kiegyensúlyozott, egységes, és egyben rugalmas, illetve érvényesülése mennyire biztosított.

A jelentés elkészítéséhez hasznos tapasztalatokat nyújtott a 2006 februárjában kibocsátott kérdőívre beérkezett azon több mint 500 válasz, melyet a szellemi tulajdon védelmére hivatott különféle szervek, illetve elismert szaktekintélyek adtak. Emellett említést érdemel, hogy a jelentés mellett további két tanulmány is készült, melyek közül az egyik az elárvult művek (orphan works) kérdéskörével, és e jogi problémára adható válaszokkal,¹⁴ a másik pedig a hangfelvételek 50 éves védelmi idejének a meghosszabbításával, s annak várható gazdasági hatásaival (indokoltságával) foglalkozott.¹⁵

A 150 oldalas jelentést 2006. december 6-án tették közzé.¹⁶ Ennek értelmében az angol IP jog nagyjából megfelel a kor követelményeinek, azonban bizonyos változtatásokra van szükség. A Gowers-jelentésben megjelölt közvélemény-kutatások ugyanis arról árulkodnak, hogy az angolok többsége nincs tisztában a szellemi tulajdonjogok alapkérdéseivel, s így azt sem tudják megmondani, hogy magatartásuk mely esetben képez jogsértést.¹⁷ Éppígy például az internetes „kalózkodás” a bolti lopásnál és a hitelkártyával való visszaélésnél is enyhébb megítélés alá esik.¹⁸

Reformokra alapvetően három cél elérése érdekében van szükség. Így rendkívül fontos egyrészt a szellemi tulajdonjogok érvényesítésének – a kalózkodással, illetve a hamisított termékek kereskedelmével szembeni fellépés útján történő – erősítése. Másrészt csökkenteni kell a szellemi tulajdonjogok bejegyzésének, illetve az ezekkel összefüggő peres eljárásoknak a költségeit a kis- és nagyméretű vállalkozások számára egyaránt. Harmadrészt elengedhetetlen a szellemi tulajdonjogok kiegyensúlyozottságának és rugalmasságának fejlesztése annak érdekében, hogy az egyének, vállalkozások és egyéb szervezetek a digitális kor körülményeivel összeegyeztethetően használhassák a védett tartalmakat.

Mindezek elérése érdekében Andrew Gowers 54 gyakorlatias ajánlást fogalmazott meg, melyek három fő területre oszlanak.¹⁹

Így az első nagy csoport az „Eszközök” („*Instruments*”) nevet viseli. Ennek első eleme („*Balance*”) az IP jog eddig elért eredményeinek támogatása (de egyben „befagyasztása”) mellett a további fejlesztések egyensúlyáról szól (1-4. ajánlás). Ennek keretében azt ajánlja például, hogy

- a szabadalmi törvénynek a kutatásokhoz fűzött kivételeit módosítani kell innovációs és oktatási célokból (1. ajánlás);
- a hangfelvételek előállítóinak, illetve a zenei előadóművészeknek biztosított 50 éves védelmi időt változatlanul kell hagyni (3. ajánlás);
- valamint a jogalkotónak törvénybe kell iktatnia azt az elvet, amely kizárja a védelem tárgyának vagy idejének visszaható hatályú kiterjesztését (4. ajánlás).

A „Coherence” nevet viselő alfejezet (5-7. ajánlás) az IP jog koherens, nemzetközi alkalmazásával kapcsolatban fogalmaz meg ajánlásokat.

Végül a „Flexibility” névvel ellátott alegység (8-17. ajánlás) a digitális korban jelentkező felhasználói igények „rugalmas” kiterjesztéséről, elfogadásáról szól. A szabad felhasználással összefüggő, s ezen alfejezetben megtalálható ajánlásokra a III. fejezetben fogunk kitérni, ettől független e helyütt is kiemelhető az önkéntes szerzői jogi nyilvántartás bevezetéséről szóló javaslat (14b. ajánlás).

A második nagy rész (18-25b. ajánlás) az IP jog „működésével” kapcsolatos megállapításokat tartalmazza („Operations”). Ennek első egysége („Award”), amely a szellemi tulajdonjogok keletkezésével foglalkozik, felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyesült Királyság Szabadalmi Hivatalának (UKPO), valamint az IP joggal foglalkozó, avagy azért felelősséget viselő egyéb szervezeteknek a működése miképpen tehető hatékonyabbá:

- az Egyesült Királyság kormányának bátorítania kell az Európai Szabadalmi Hivatal az amerikai és a japán testvérszervezettel való közös munkában, illetve az UKPO-nak együttműködési megállapodásokat kell kötnie az Európai Szabadalmi Egyezményben részes tagállamok, illetve az USA és Japán nemzeti szabadalmi hivatalaival (18-19. ajánlás);
- a továbbiakban is ki kell állni az egységes közösségi szabadalom bevezetése mellett (20. ajánlás).

A második alegység („Use”), mely a szellemi tulajdonjogok használatával foglalkozik, a szabadalmi hivatal szolgáltatásainak igénybevételét segítő, „felhasználóbarát” intézkedések megtételére szólít fel (26-34. ajánlás):

- a szabadalmi hivatal működését javítani kell például a szabadalmak és védjegyek gyorsított eljárással történő bejegyzésének lehetővé tételével (25a-b. ajánlás);
- avagy az Európai Szabadalmi Hivataléhoz hasonló, valamennyi, az Egyesült Királyságban jogszerűen megadott szabadalmat tartalmazó adatbázis működtetésével (30a-b. ajánlás).
-

Illetve a harmadik alfejezet („Enforcement”) az IP jog kikényszerítésével, érvényesítésével kapcsolatos legfontosabb teendőkre hívja fel a figyelmet (35-45. ajánlás):

- a javaslat a kormány feladatává tenné a szellemi tulajdonjoggal kapcsolatos bűnözéssel, illetve a szabad felhasználási lehetőségekkel kapcsolatos társadalmi felvilágosítást (35. ajánlás);²⁰
- az online jogsértésekért járó büntetések mértékét összhangba kell hozni a fizikai jogsértésekért szankciórendszerével, ennek megfelelően az online jogsértésekért kiszabható büntetés maximális mértékét kettő helyett tíz éves szabadságvesztésre kell emelni (36. ajánlás);
- az IP bűnözést a Nemzeti Közösségi Biztonsági Terv („National Community Security Plan”) részeként a rendőrség cselekvési körébe illő, szervezett bűnözési tevékenységnek kell nyilvánítani (41. ajánlás).
-

Végül az utolsó rész („Governance”) az IP jog szervezeti irányításával kapcsolatos fejlesztési elképzeléseket tartalmazza (46-54. ajánlás):

- a kormánynak létesítenie kell egy saját költségvetési kerettel gazdálkodó stratégiai tanácsadó testületet („Strategic Advisory Board for IP Policy”), amelynek hatásköre a szellemi tulajdonjogok egészére kiterjedne (46. ajánlás);
- az UKIPO-nak éves szinten félmillió fontot kell fordítania stratégiai elemzések finanszírozására (47. ajánlás);
- tekintettel a szélesebb hatáskörre, a szabadalmi hivatal nevét az Egyesült Királyság Szellemi Tulajdonjogi Hivatalára (UK-IPO) kell változtatni (53. ajánlás).

III. Szabad felhasználás és kultúra

1. Kiinduló gondolatként fel kell tenni a kérdést: összhangban áll-e a szerzői jog korunk technikai fejlettségével, alkalmas-e a szerzők védelmét ellátni, és alkalmas-e egyben arra is, hogy kontrollálja a társadalom tagjai általi felhasználást?

Ahogy azt a Gowers-jelentés az Egyesült Királyság vonatkozásában tette, általánosságban e helyütt is megállapíthatjuk: *a szerzői jog alapvetően megfelel a kor kihívásainak*. Ezt elősegítik a ma egyre gyakrabban használt generálklauzulák, illetve az olyan kifejezések, amelyek lehetővé teszik, hogy törvénymódosítás nélkül, pusztán a bírósági értelmezésre hagyatkozva a jogrend részévé váljanak új technikai eszközök, felhasználási módok.

A szerzők egyéni jogainak és a társadalmi igényeknek az összhangja kapcsán ugyanez mondható el. A jogterület immáron évszázadokra visszanyúló fejlődése folyamatosnak tekinthető a szerzői jogosítványok szélesítése vonatkozásában, így az eredetileg az utánnomástól induló védelem napjainkra eljutott a nyilvánossághoz való közvetítés lehetőségéhez is. Ezzel együtt a szabad felhasználási magatartások köre is folyamatosan bővül, így létrehozva egy viszonylagos egyensúlyt a két érdekoldal között.

Az viszont megfigyelhető, hogy a legtöbb országban a törvényhozói hatalom és a bírósági gyakorlat hagyományosan a szabad felhasználás (típusainak és használatának) szűk értelmezése mellett áll ki. Így a magyar szerzői jogi törvény 33.§ (3) bekezdése szerint „a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezéseket nem lehet kiterjesztően értelmezni”, avagy például az osztrák bíróságok következetesen ragaszkodnak a felhasználási cselekmények vizsgálatakor a törvényi rendelkezések szűk alkalmazásához.²¹ Ezzel ellentétben például az amerikai fair use doktrína elég rugalmas keretek között teszi lehetővé az újonnan felmerülő magatartások szabaddá nyilvánítását.

Megítélésem szerint azonban a felhasználói igényeket a hatályos kontinentális (és gyakran az angolszász) szerzői jogi szabályozás – gyakran károsan – nem elégíti ki egészében. Ez a fájlcsereelő programok vonatkozásában nem feltétlenül baj, hiszen ezek használatának teljes szabaddá tétele nem lehet a jogalkotó célja, noha a teljes tiltást éppilyen abszurditásnak (de legalábbis a gyakorlati életben elvetélt ötletnek) tartom. Az alábbiakban azonban olyan példát is fogunk látni, amelyben a törvényi szabályozás hiányossága a szellemi értékek kárba vesztéséhez járul hozzá.

2. Úgy vélem, hogy a (szabad) felhasználás a kultúra egészét (vagyis a társadalom addig elért szellemi eredményeit, illetve azokkal kapcsolatos és általános beállítódását) négy nagy irányban befolyásolhatja: *javíthatja, megőrizheti, leronthatja, illetve megváltoztathatja*. Ez utóbbihoz olyan cselekmények tartoznak, amelyek nem sorolhatók be vegytiszta formában az

első három kategória egyikébe sem, tekintettel arra, hogy hatásaik összetettebbek annál, semmint hogy azonnal „pozitív vagy negatív előjelet tegyünk eléjük”.

3. Az írásnak talán legnagyobb érdeme a szerzői jog vonatkozásában az, hogy kiáll olyan magatartások legalizálása mellett, amelyek a társadalom számára sokkal nagyobb haszonnal járhatnak, mint amekkora hasznot az addigi rendszer fenntartása a szerzők számára jelenthet.

Így az angol szerzői jog részévé kívánja tenni a kreatív, átalakító származékos munkák, avagy a paródia (karikatúra és utánczás) – szerzői jogi védelem alatt álló mű felhasználásával történő – elkészítésének lehetőségét, illetve engedélyezné az elárvult művek, valamint kutatási célból mindenféle szerzői mű szabad felhasználását. Az itt elhangzott javaslatok egyaránt a *kultúra fejlesztését* eredményeznék. Végző soron ugyanis valamennyi esetben olyan új szellemi alkotás jöhet létre, amelyet a jelenlegi szabályok mellett csak engedélyezés és jogdíjfizetés mellett lehetne létrehozni, valójában azonban jelentős szellemi értéket jelent, és a későbbiekben az eredeti szerző számára is komoly hasznot hozhat, újabb piacokat nyithat meg.²²

A jelentés a hip-hop zenét hozva fel példaként mutat rá arra, hogy a jelenlegi angol szerzői jog szerint mindenféle átdolgozás kizárólag a szükséges engedélyek beszerzése, és a jogdíjak megfizetése mellett jogszerű. Ez azonban méltánytalanul korlátozza a későbbi alkotókat a kultúra továbbfejlesztésében.²³ Épp ezért javasolja Gowers, hogy az Infosoc-irányelvet a kreatív származékos művek létrehozatalának lehetővé tétele érdekében módosítani kell. A karikatúrák, paródiák és utánczatok szabaddá tételének további indokaként Gowers az irányelv 5. cikk (3) bekezdés k) pontját jelöli meg, amelynek implementációja az Egyesült Királyságban – akárcsak hazánkban – mindeddig elmaradt.²⁴

Ugyanígy a kultúra fejlesztését, új értékek megalkotását segítheti elő, ha tudományos kutatás, illetve magáncélú tanulmányok folytatása céljából – az eddigi jogi keretekkel ellentétben – zenei és filmművészeti alkotások is felhasználhatóvá válnak. A jelentés ugyancsak javasolja az Infosoc-irányelv módosítását az elárvult művekkel összefüggésben, lehetővé téve az olyan művek szabad felhasználását, melyeknek szerzői jogosultja nem állapítható meg. Mindezt indokoltá teszi az, hogy az engedélyezési eljárásra kötelezően fordítandó jelentős költségek képesek a szellemi élet további fejlesztését korlátozni. Ugyanezt támasztják alá az olyan számadatok, mint a British Library becslése, mely szerint minden negyedik nyomtatott alkotás, illetve egy felmérésük alapján a kiválasztott 200 hanganyag több mint fele elárvult mű.²⁵ A probléma megoldásának a Gowers jelentés – a British Screen Advisory Board által elkészített másik jelentés alapján,²⁶ amely az Amerikai Szerzői Jogi Hivatal által 2006. januárjában kiadott dokumentummal²⁷ nagyjából megegyezik – azt látja, hogy az elárvult művek felhasználása a továbbiakban is jogellenesnek minősüljön, kivéve, ha a felhasználó bizonyítani tudja, hogy a jogosult megtalálása érdekében a szükséges ésszerű intézkedéseket megtette. Amennyiben a későbbiekben a jogosult feltűnik, a mű használata érdekében a jövőre nézve már egyezséget kell kötni vele.

4. A *kultúra megőrzésére* szolgáló cselekmények vonatkozásában a jelentés legkiválóbb javaslata a könyvtárak számára biztosított, a digitális kornak megfelelő, archiválási célú kivétel.²⁸ A jelenleg hatályos rendszerben az angol könyvtárak jelentős korlátozásoknak vannak kitéve. Ellentétben több országgal, az Egyesült Királyságban a hanganyagok, a filmek és a sugárzott adások ki vannak véve az archiválási szabadság alól, egy műről legfeljebb egy másolat készíthető, és az adott mű formátuma sem változtatható meg („format-shifting”).²⁹

Ennek azonban jelentős, kulturális szempontból nézve káros következményei lehetnek. Így például a több évtizedes, de még mindig védelem alatt álló filmfelvételek celluloidszalagról történő – szabad – archiválása több szempontból is jogellenes lenne: mindaddig, amíg védelem illeti meg, csakis engedéllyel történhet a másolás, ha azonban elárvult műről van szó, a többszörözés gyakorlatilag kizárt. A védelmi idő leteltéig szintén lehetetlen várni, mert ez az alapanyag jelentős állagsérelméhez, avagy akár megsemmisüléséhez is vezethet.³⁰ Az archiválás további korlátja, hogy „format-shifting” híján az egyes művek kizárólag az eredetivel megegyező formátumban másolhatók le, vagyis elképzelhető, hogy egy kereskedelmi forgalomban nem kapható, vagy már nem is gyártott hordozót kellene kizárólag erre a célra beszerezni. A mindezekkel járó költségek pedig egy átlagos könyvtár költségvetésébe nem férnek bele.³¹

Végül az is könnyen belátható, hogy egyetlen másolat elkészítésével a közösség valójában nem „járna előrébb”, a társadalmi méretű hasznosítás érdekében szükséges lenne ennél nagyobb számban történő többszörözést lenne szükséges lehetővé tenni.

5. Vannak olyan magatartások továbbá, amelyek *lerontják a kultúrát*. A tekintetben, hogy mi tartozik ide, vannak fix pontok. Mint régen az utánnyomás, napjainkban például a DVD-lemezek tömeges másolása és értékesítése tekinthető abszolút jogellenesnek és kártékonynak. Alapvetően – a büntetőjogi tényállásokat, illetve a szerzői jogi törvények passzusait is szemügyre véve – könnyen megállapítható, hogy mely magatartás nem sorolható az indokolt „kockázatok” közé. Ugyanilyen aktuális, és elég nehezen megítélhető terület a fájlcserélő programoké.

Rengeteg felmérés és forrás igazolja, hogy a P2P („peer-to-peer”) rendszerek létezése jelentősen befolyásolja a szerzői és a szomszédos jogi jogosultak érdekeit. Ausztriában 1999-es adatok szerint közel öt millió CD-re írtak magáncélból általában zene- és filmalkotásokat, ezekhez 18%-ban az Interneten található fájlokat használták forrásul, s ugyancsak ebben az évben már több mint egymillió (általában mp3 formátumú) zenei adat volt hozzáférhető a világhálón.³² Egy másik kimutatás szerint 2004-ben, Németországban, a felmérés időpontjában még csak egy hónapja a mozikban futó „Terminátor 3.” című filmről több mint egy millió illegális másolat készült.³³

E magatartás gazdasági következményei jelentősek. Az Egyesült Királyság 10 és 25 éves életkor közötti korosztálya által letöltött zenei fájlok 80 %-a után a jogdíjat nem fizették meg, s ennek eredményeként 1,87 milliárd fontos kiskereskedelmi kiesés mellett 414 millió fontos kárt szenvedett a zeneipar.³⁴ A filmek illegális másolásából eredően pedig a moziforgalmazásban 719 millió fontos, a videoforgalmazásban pedig 3,5 milliárd fontos kiesés volt észlelhető 2005-ben.³⁵ Röviden összehasonlítva ezzel a magyar állapotokat, egy 2006-os vitairat alapján a zene-, film- és szoftveripar „becsült összesített vesztesége 2005-ben meghaladta a 65 milliárd forintot, az ebből eredő összesített nemzetgazdasági kár pedig közel 225 milliárd forint volt. Az ebből adódó 2005-ös állami adóbevétel-kiesés több mint 45 milliárd forintra tehető.”³⁶

Az eddigiek mellett érdemes röviden a P2P-rendszerek bizonyos *pozitív vonásairól* is említést tenni. A fájlcserélő programok segítségével például a kevésbé neves, kezdő zenekarok, amatőr filmesek, vagy egyéb alkotók sikeresebben tudják munkáikat eljuttatni a nagyközönséghez. Ehhez hasonlóan könnyebbé válik a köztulajdon részét képező művek terjesztése is. Másrészt az egyes oldalak használói miután letöltöttek egy-egy dalt, ahhoz is kedvet kaphatnak, hogy az eredeti lemezt megvegyék. Olyan vélemény is ismert, amely

kifejezetten kiáll a P2P-rendszerek legalizálása mellett, mivel azt a „szabad kultúra” részének tekinti.³⁷ Mindezekre tekintettel azt mondhatjuk, hogy a P2P-rendszerek a kultúra fejlesztésére is alkalmasak. Ez kétségtelenül igaz, s a fenti érveket semmiképp sem szabad félresöpörni, az adatok mégis azt mutatják, hogy az ilyen programokat arányait tekintve elsősorban jogellenes célokra használják.³⁸

A szórakoztatóipar az elszenvedett károk miatt rengeteg eljárást indított az egyéni felhasználókkal szemben, hogy ezáltal a jogellenes cselekményektől mindenki mást elrettentsen (e téren az amerikai RIAA jár az élen). A bizonyítás során azonban gyakran komoly akadályok jelentkeztek, ugyanis az egyéni felelősség megállapítása nem minden esetben könnyű, s gyakran az ezzel járó költségek meghaladják a tényleges (vagy vélt) kárt. Az is megfigyelhető volt, hogy hónapról hónapra nőtt a fájlcsereprogramok használóinak száma, vagyis elrettentő hatást sem fejtettek ki a perek. Egyes országokban ezért a fájlcsereprogramok szoftverek üzemeltetőjével szemben is eljárást indítottak, ilyen volt a híres Napster és a Grokster ügy az Egyesült Államokban, avagy a KaZaa P2P rendszert üzemeltető Shreman License Holdings pere Ausztráliában. Őket a „másodlagos felelősség” („secondary infringement”)³⁹ doktrínára hagyatkozva ítélték el, vagyis (közvetett) felelősségüket tulajdonképpen arra tekintettel állapították meg, hogy szolgáltatásukkal jogellenes felhasználási cselekményeket tettek lehetővé, függetlenül attól, hogy ők maguk (egy szoftver szimpla kifejlesztésével) nem követtek el semmilyen, a szerzői jogba közvetlenül ütköző cselekményt.

Az európai kontinensen és az Egyesült Királyságban sem ismert azonban a felelősség eme formája. Egyet lehet érteni azon megállapítással, hogy egy ilyesfajta formula következetes alkalmazása nem pusztán a fájlcsereprogramok hasznos lehetőségeit és jogszerű célokra történő használatát zárja ki, hanem a technológiai innovációnak is gátat vet.⁴⁰ Ezzel együtt Gowers külön problémaként jelzi, hogy ha a másodlagos felelősség doktrínája alapján az Internet-szolgáltatók felelősségre vonhatók lennének az adatok továbbítása miatt, akkor azok a perek elkerülése érdekében valószínű, hogy inkább korlátoznák a továbbítható, akár jogszerű tartalmakat.⁴¹ A jelentés ezért azt javasolja, hogy dolgozzanak ki egy olyan dokumentumot („Legjobb Közös Gyakorlat” – „Best Common Practice”), ami az eddigi gyakorlattal összhangban⁴² szabályozott keretek között tenné lehetővé a jogtulajdonosok bevonását a kalózkodásban érintett személyek ellenőrzésébe és felkutatásába.⁴³

Látható tehát, hogy a jelentés a P2P rendszerek teljes felszámolása mellett áll ki, annak használatát teljes mértékben a jogellenes kategóriájába sorolja. Tisztelettel tekintve a szerzők jogosultságaira, megítélésem szerint mégsem ez lenne a legszerencsésebb megoldás (a hatékonyságáról nem is beszélve, amelynek megállapításához természetesen hosszabb időnek is el kell telnie). Érdemesnek tartanám megfontolni annak a lehetőségét, hogy olyan alternatív megoldásokat vezessenek be, melyek nem rögtön a szankcionálás eszközéhez nyúlnak, s a felhasználókat nem nyilvánítják egyből kalózkodnak, hanem a jelenlegi helyzet kompromisszumos rendezését oly módon képzelik el, hogy annak során mindkét felet érdekeltté teszik. Bár a francia Nemzetgyűlésben, 2006 elején lefolytatott vitában elvetették a fájlcsereprogramok néhány eurós előfizetési díj mellett történő szabad használatát, e megoldás nem feltétlenül tekinthető rossz ötletnek, nem csak gyakorlati kivitelezhetősége miatt, hanem mert ezáltal – az egyéb jogdíjakhoz hasonlóan – a felhasználók biztosan lerónának egy meghatározott összeget a felhasználásért, mely legalább biztosan megilletné a szerzőket (szemben a jelenleg nehezen, s csak peres úton kikényszeríthető teljesítéssel).

6. S végül vannak olyanok magatartások is, amelyek feltétlenül *megváltoztatják a kultúrát*, azonban nem feltétlenül kártékonyak. Így a Gowers jelentés mutat rá arra, hogy az Egyesült Királyság szerzői jogi törvénye⁴⁴ alapján napjainkban a szigetország lakói, amennyiben egy akár jogszerűen vásárolt CD-ről egy jogtiszt szoftverrel mp3-formátumú zenei fájlt készítenek, és azt a későbbi meghallgatása céljából mp3-lejátszójukra mentik, jogsértést követnek el. Az Egyesült Királyságban ugyanis az ilyen jellegű többszörözés, mely a format-shifting körébe esik, nem tekinthető szabad felhasználásnak. Míg ugyanis például a magyar, a német vagy az osztrák szerzői jogi rendszerben a zene lejátszására alkalmas hordozók után jogdíjat kell fizetni, ezzel „letudva” a használat ellenértékét, addig az Egyesült Királyságban nem létezik ilyen jogdíj szisztéma. Tekintettel azonban arra, hogy a társadalomban milyen jelentősen elterjedt a format-shifting tevékenysége, hogy más európai országokban és például az USA-ban is létezik a magáncélú többszörözés lehetősége, s hogy az Infosoc-irányelv is lehetővé teszi a tagállamoknak ilyen kivétel beiktatását, a jelentés kiáll e szabad felhasználási forma bevezetése mellett.

Andrew Gowers javaslata alapvetően négy elemből tevődik össze. A szerző szerint a jogdíjak rendszere nem kielégítő, mivel a tényleges felhasználási mennyiséget nem tükrözi (egy újraírható CD rengetegszer felhasználható, jogdíjat mégis csak egyszer kell fizetni), és az sem biztosított egészében, hogy a jogdíjak a tényleges jogosultakhoz jussanak el. Ezért úgy ítéli meg, hogy az irányelv által is előírt „fair kompenzáció” összegét az érintett szerzői mű eladási árába beolvasztva az értékesítés pillanatában kell a felhasználóknak leróni.

Ezzel logikailag összhangban erre kizárólag a törvény hatálybalépését követően kiadott művek vonatkozásában kerülhet sor. Ez azonban azzal a hatással járna, hogy a törvénymódosítás hatályba lépését megelőzően kiadott művek jogszerűen a továbbiakban sem menthetők le például egy iPod-ra. Megítélésem szerint ez semmiképp sem lehet a törvényhozó célja, hiszen ezzel legalább néhány éven át az addigiakkal megegyező, ha nem irreálisabb helyzet állna elő, hiszen elképzelhetetlen, hogy a felhasználó a korábbi dalokat egészében „kihagyja”, s az is nehezen képzelhető el, hogy a módosítás hatályba lépését követően azonnal annyi zenei mű lenne felhasználható jogszerűen, hogy az minden igényt kielégítsen. Mindez csak a további jogellenes cselekményeket erősítené. Végso soron tehát elmondható, hogy egyelőre nem világos, miként érvényesülne ez a körülmény a gyakorlatban.⁴⁵

A javaslat harmadik eleme szerint a másolás kizárólag a format-shiftingre terjedhet ki, vagyis abszolút ki lenne zárva például az, hogy valaki a megvásárolt DVD tartalmát átmásolja a számítógépére, hogy onnan indítva vetítse le a művet, s az is kizárt lenne, hogy valaki jogszerűen vásárolt audio CD-k legjobb dalaiból ugyancsak audio CD-n válogatást készítsen. Ezek viszont, ha nem is uralkodó formái a felhasználásnak, de egy jelentékeny részét teszik ki annak.⁴⁶

Végül a javaslat azt is mondja, hogy „formátumonként” maximum egyetlen másolat készíthető. Az bölcsen szerepel a szövegben, hogy az egyes formátumok elkészítése (átvitele) érdekében szükségesnek mutakozhatnak bizonyos átmeneti lépések (formátumok), ezért ezek jogszerűsége indokolt (így például ahhoz, hogy az audio CD-t mp3 formátumba konvertáljuk, a számítógépen is szükségszerűen megjelenik egy másolat). Ennek jogi bázisát az Infosoc-irányelv időleges többszörözési cselekményekkel kapcsolatos 5. cikk (1) bekezdése adja. Ettől eltekintve azonban a mindennapokból több olyan példa hozható, melyek alapján az egyetlen engedélyezett példány helytelen megoldásnak tűnik.

A jelentés az audio dalok mp3-formátumba való átalakítás után, mp3-lejátszók segítségével való meghallgatásából indul ki. Mi van akkor, ha például ellopják a lejátszót? Ebben az esetben, ha nem akarunk jogsértést elkövetni, az eredeti CD-t ismét meg kell vennünk, hogy egy újabb jogszerű másolatot készíthessünk róla, mivel az eredeti után csak egyszeri használatra fizettünk jogdíjat. Ez viszont felveti a lopásból eredő károk mellett e használati jogunkkal kapcsolatos kár kérdését, akármilyen abszurd elképzelésnek is tűnik, hogy a tolvajtól az új CD megvásárlása miatt keletkező többletterhünk megtérítését is követeljük.⁴⁷ Ha az előterjesztés logikáját követjük, akkor amennyiben a lejátszónkról a dalt „visszamasoljuk” a számítógépre, mert már kezdjük unni, vagy vettünk egy új albumot, amit szintén át kívánunk alakítani mp3-formátumba, viszont a lejátszónkon már nincs elég hely, s valahogy fel akarunk szabadítani néhány megabájtot az új dalnak, avagy épp azért, mert nagyobb tárhelyű lejátszóra kívánjuk lecserélni a jelenlegit, és ez utóbbról a dalokat – egy számítógép segítségével – át akarjuk másolni az újra, ugyancsak jogsértést követünk el. Éppígy a javaslat értelmében az – a kontinentális szerzői jogban probléma nélkül működő rendszer – sem képzelhető el, hogy a „privát szféránkba” tartozó személyeknek, például családtagjainknak, szerelmünknek átmásoljuk (vagy ajándékba adjuk) az érintett dal másolatát.

Nem világos, hogy a törvényhozónak miért kellene ezt támogatnia. Nem csak azért, mert a kontinentális jogrendszerekben a magáncélú másolás létezik, s ez egyrészt több példány készítését – s azt sem kizárólag format-shifting esetén – engedélyezi, hanem mert egy ilyen rendelkezés amennyi kedvezményt hozna a hatályos rendszerhez képest, annyira meg is kötné azt. S csak ismételni tudom önmagam: a mindennapokban a felhasználás más keretek között történik. S ezért megítélésem szerint a format-shiftinggel kapcsolatos reformjavaslatok (beleértve az egyszeri átalakítást lehetővé tevő jogdíj kérdését is), függetlenül attól, hogy az általa elérendő célok helyesek, sőt támogatandók, nem válthatják be a hozzájuk fűzött reményeket. Véleményem szerint, még ha a magyar, német vagy osztrák jogdíjas rendszer sem tökéletes, a mindennapi életben kevesebb konfrontációhoz vezet, s ezért a magáncélú többszörözés kivételének megalkotása során az angol törvényhozónak majdan a kontinentális mintára kellene hagyatkoznia.

IV. Összefoglalás

Az előzőekben arra láthattunk példákat, hogy melyek azok az esetek, amikor a szabad felhasználás kérdéskörébe tartozó magatartások a kultúrát befolyásoló körülményekké változnak.

Láthattunk olyan módokat, amelyek „közérdeket” hordoznak. Ezek tekintetében megítélésem szerint a szabad felhasználás lehetővé tétele tekintetében vita nem lehet (például könyvtári archiválás), legfeljebb pontos kereteit kell meghatározni (így például az átalakító származékos munkák tekintetében). A „magáncélú” szabad felhasználási cselekményeket pedig a digitális kor által diktált tempót követve kell felülvizsgálni, s ahol az ésszerűség azt diktálja, szélesíteni kell a megengedett magatartások körét („format-shifting”). Ahogy azonban azt a fájlcserelés esetében láthattuk, a szerzői jogosultak, illetve a kultúra (és egyben a gazdaság) szempontjából jelentősen hátrányos felhasználási módok tekintetében alternatív megoldásokra, s nem feltétlenül teljes tiltásra van szükség.

Zárásként érdemes felhívni a figyelmet arra az érdekességre, hogy minél nagyobb teret nyer a „digitális világ”, annál kevésbé alkalmas a szerzői jog eszközrendszere a felhasználási magatartásokkal szembeni fellépésre, annál szükségesebb a büntetőjogi, versenyjogi, vagy az

elektronikus kereskedelemmel kapcsolatos szabályok, illetve egyéb alternatív (jogon kívüli) módszerek igénybevétele. Utóbbira példa a tájékoztatás (felvilágosítás) erősítése, avagy az Internet-szolgáltatók bevonása a kalózkodással szembeni harcba.

Felhasznált irodalom:

- Batalla, Enrique: *Spain: Reform of the Intellectual Property Law*, Computer Law Review International, 2007, Issue 1., p. 30-31.
- Devinsky, Paul – Rotstein, Robert H.: *The End of Peer-to-Peer File Sharing?*, IP Review, Spring 2006, p. 6-9.
- Evans, Kate: *United Kingdom: The Gowers Review of Intellectual Property*, (<http://www.mondaq.com/article.asp?articleid=47026>)
- Ficsor Mihály: *Vigyázó szemetek Londonra vessétek?*, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. (112.) Évfolyam 1. szám, 2007. február, p. 21-36.
- Gowers, Andrew: *Gowers Review of Intellectual Property*, London, 2006 (http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/gowers_review_intellectual_property/gowersreview_index.cfm)
- Laurence Lessig: *A szabad kultúra – A kreativitás természete és jövője*, Kiskapu, Budapest, 2005 (On-line: http://www.szabadkultura.hu/main.php?SHOW_BODY=books&OP=downloads&&PROD_ID=109)
- Medwenitsch, Franz – Schanda, Reinhard: *Download von MP3-Dateien aus dem Internet – Private Vervielfältigung und rechtmäßig erstellte Vorlage*, www.sattler.co.at/pdf/fsdittrich.pdf
- Mezei Péter: *A fair use doktrína az amerikai szerzői jogban*, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVII., Fasc. 13., Szeged, 2005
- Mezei Péter: *Szabad felhasználás az osztrák jogrendszerben*, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII., Fasc. 15., Szeged, 2006
- Nordemann, Jan Bernd: *Filmpiraterie im Internet – Der Kampf gegen Peer-to-Peer-Raubkopierer*, in: Filmproduktion + Urheberrecht – Bilder Laufen - mit welchem Recht? (Szerk.: Guido Kucsko), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2004, p. 39-53.
- Stomper, Bettina: *Internet-Tauschbörsen nach der UrhG-Novelle*, Das Recht der Wirtschaft, 2003, p. 369.
- Tattay Levente: *A szerzői jog korlátai, a szabad felhasználás a szerzői jogi törvényben*, Közjegyzők Közlönye, 6/2001, 3-8. p.
- Zachar Balázs: *Internetes zenefelhasználás az elmúlt évek jogeseteinek tükrében*, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 107. Évfolyam 6. szám, 2002. december, p. 3-11.

¹ Dr. Mezei Péter, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi Intézetének egyetemi tanársegéde, valamint a Jogi Kar Doktori Iskolájának III. éves PhD hallgatója, témavezető: Dr. Szabó Imre dékán, egyetemi docens.

² Mezei Péter: *A fair use doktrína az amerikai szerzői jogban*, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVII., Fasc. 13., Szeged, 2005; Uő.: *Szabad felhasználás az osztrák jogrendszerben*, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII., Fasc. 15., Szeged, 2006

³ E megállapítás alapvetően csak a kontinentális szerzői jogra vonatkozik, az Egyesült Államokban ugyanis 1992 óta az is elképzelhető, hogy egy mindaddig nyilvánosságra nem hozott művet is szabadon felhasználjanak, feltéve, hogy ezzel a felhasználó fél az egyéb törvényi előírásokat nem sérti meg.

⁴ A fogalmi elemeket részletesebben lásd: Mezei: 2006, 3-6., illetve Tattay Levente: *A szerzői jog korlátai, a szabad felhasználás a szerzői jogi törvényben*, Közjegyzők Közlönye, 6/2001, 3-8.

⁵ Lásd például a magyar szerzői jogi törvény 20-21.§§-át, avagy az osztrák szerzői jogi törvény 42/B.§-át.

⁶ Berne Convention for the protection of literary and artistic works (1886).

⁷ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (1994).

⁸ WIPO Copyright Treaty (1996).

⁹ BUE, 9. cikk (2) bekezdés, 10., 10bis és 13. cikk; TRIPS-egyezmény, 13. cikk; WIPO Szerzői jogi egyezmény 9. cikk.

¹⁰ Ez egyben kiváló példa a felhasználási szerződéstől való elhatárolásra is: utóbbi esetben a felek szabadon határozhatják meg a szerződés (az engedélyezés) feltételeit, míg a kényszerengedélyeknél, ha a felhasználni szándékozó fél a jogdíjat megfizeti, és az engedélyt megkéri, illetve magatartásával nyilvánvalóan nem kíván jogellenes célokat szolgálni (például az eredeti szerzőt lejáratni), akkor az engedély megadását nem lehet megtagadni.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

¹² A tagállamok a többszörözés és a művek nyilvánossághoz közvetítésének, valamint a védelem alatt álló egyéb teljesítmények nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételének joga vonatkozásában kivételeket, illetve korlátozásokat állapíthatnak meg „más kisebb jelentőségű felhasználás(ok) vonatkozásában – betoldás tölem, M.P.), amennyiben a nemzeti jogban már léteznek kivételek, illetve korlátozások, feltéve, hogy azok kizárólag analóg felhasználásra vonatkoznak, és nem érintik az áruk és szolgáltatások Közösségen belüli szabad mozgását, az e cikkben szereplő egyéb kivételek és korlátozások sérelme nélkül.” Infosoc-irányelv, 5. cikk (3) bekezdés o) pont.

¹³ A szabad felhasználás esetei a magyar szerzői jogi törvény (a továbbiakban Szjt.) 34-41., 59., 68., 84/B-C. §§-aiban találhatóak. Az osztrák jogrendszer vonatkozásában lásd: Mezei: 2006, 11-52.; az amerikai fair use doktrína vonatkozásában pedig: Mezei: 2005, 3-21. Így például a paródia – meghatározott feltételek érvényesülése mellett – Amerikában elfogadott szabad felhasználási forma, míg hazánkban ennek szabad jellege csak nagyon szűk körben képzelhető el (például az idézés keretei között). A Gowers-jelentés 12. ajánlása pedig kiáll a karikatúra, paródia, illetve utánpótlás készítésének szabadabb tétele mellett.

¹⁴ Ezt lásd: <http://www.bsac.uk.com/reports/orphanworkspaper.pdf>

¹⁵ Ennek szövegét lásd: http://www.hm-treasury.gov.uk/media/537/D3/gowers_cipilreport.pdf Nem lehet meglepő, ha ez a kérdés kiemelkedő médiavisszhangot kapott. Tekintettel arra, hogy több kiváló brit zenei előadó szerzői joga a közeljövőben meg fog szűnni (vagy már meg is szűnt) dalaik egy része tekintetében (elég, ha csak a Beatles-re vagy Cliff Richards-ra gondolunk), érthető, hogy miért indult olyan komoly lobbizás a védelmi idő megemlése érdekében. Így például a Financial Times-ban 2006. december 7-én egy egész oldalas hirdetés jelent meg, amely kizárólag zenészeket, illetve szervezeteket sorolt fel, s mindössze az alábbi szöveget tartalmazta: „Felhívjuk az Egyesült Királyság kormányát arra, hogy támogassa a hangfelvételek szerzői jogának a meghosszabbítását”. S bár a hirdetést 4500-nál is több zenész (illetve jogutód) írta alá, az oldal legalján az alábbi szöveg szerepelt még: „Több, mint 3500 hangfelvétel előállító és 40.000 előadó nevében”. Lásd: http://en.wikipedia.org/wiki/Fair_play_for_musicians. A hirdetés szkennelt változatát lásd: <http://www.flickr.com/photos/suw/320393547/in/set-72157594416637345>.

¹⁶ Lásd: http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/gowers_review_intellectual_property/gowersreview_index.cfm

¹⁷ „Jelenleg az Egyesült Királyságban a szerzői jog a társadalmi legitimáció szembeszökő hiányában szenved. Túlzott korlátozásnak tekintik, megsértéséhez kevés büntetés vagy elítélés fűződik. Ez nem elsősorban a koherencia hiányának tudható be – bár a szabályozás összetett –, hanem az ahhoz szükséges rugalmasság hiányának, hogy a rendszer megfelelően kezelje és fogadja be a védett teljesítmények egyes olyan felhasználási módjait, amelyeket a népesség jelentős része jogosnak, helyénvalónak tekint, és amelyek nem sértik a jogosultak érdekeit.” – Fordította: Ficsor Mihály: Vigyázó szemetek Londonra vessétek?, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2. (112.) Évfolyam 1. szám, 2007. február, 26., az eredetit lásd: Gowers, i.m. 40.

¹⁸ Gowers: i.m. 96.

¹⁹ Ezek felsorolását, fogalmi meghatározását, majd részletes kifejtését lásd: Gowers: i.m. 6-9., 35-36., 45-119. A jelentés ismertetését és értékelését magyar nyelven lásd: Ficsor: i.m. 21-36.

²⁰ Erre a köz- és a magánszférából is említ bizonyos kezdeményezéseket Gowers. Például a „Quickstart Music Programme” alapján a középiskolákban olyan zenei „mini vállalkozásokat” hoznak létre, amelyeknek keretei között a tanulók saját zenéjük elkészítését követően annak hasznosítására is maguk törekednek, ezzel is erősítve bennük az ilyen jellegű tevékenység megbecsülését. Céljait tekintve ehhez hasonló volt hazánkban az a kezdeményezés, melynek kereteiben az Audiovizuális Művek Szerzői Jogait Védő Közcélú Alapítvány (ASVA) és a ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért egy zenekar karrierjén keresztül ismertette meg a középiskolás korosztályt a szerzői jog fontosságával. A „rockzene és képregény keverékét” adó anyag a <http://szerzoijog.sulinet.hu> oldalon tekinthető meg.

²¹ Lásd: Mezei: 2006, 19. és 36.

²² A jelentés mindezt az amerikai fair use doktrínára hivatkozással indokolja. Az USA-ban ugyanis széles gyakorlata van az átalakító („transformative”), valamint parodizáló jellegű felhasználások engedélyezésének, amely biztosra vehető, ha az átdolgozó személy az amerikai szerző jogi törvény 107. cikkében felsorolt törvényi tényezőket és egyéb feltételeket betartja. A doktrína értelmezését, illetve speciálisan a paródiák vonatkozásában lásd: Mezei: 2005, 4-18., illetve 23-24., 37-39.

²³ Erre tekintettel állapítja meg Gowers, hogy a hip-hop zene homogenitása a jogdíjakra adott közvetlen válasz. Gowers: i.m. 67.

²⁴ Gowers: i.m. 66-68. – Gowers külön kiemeli Richard Posner bírő „Beanie Baby” nevű ügyben hozott döntését, amely – rengeteg egyéb jogséthez hasonlóan – az átalakító és parodizáló jellegű felhasználás sarkalatos pontjának a felhasználó műnek az eredeti alkotás piacára, avagy a mű integritására gyakorolt hatását tekinti.

Ebből a szempontból lényeges körülmény a felhasznált rész mértéke és lényegessége, avagy a származékos és az eredeti mű „közönsége” közötti hasonlóság foka.

²⁵ Gowers: i.m. 63., 69-71. – Talán a legkiválóbb példa az elárvult művek szabad felhasználásúvá nyilvánítására a dokumentumfilmek kérdésköre. Feltehetően ugyanis rengeteg olyan felvétel hozzáférhető különféle archívumokban, amelyek jelentős történelmi eseményekről tudósítanak, anélkül, hogy a szerzői jogosult meg lenne jelölve, ezek felhasználása – az idézés kereteit meghaladó mértékben – nem lenne lehetséges engedélyezés nélkül, azonban az engedély beszerzése olyan jelentős összegekbe is kerülhet, hogy az már az új mű létrehozatalát is meggátolhatja, megfosztva ezzel a társadalmat egy új, hasznos filmművészeti alkotástól.

²⁶ Lásd: 13. lábjegyzet.

²⁷ Report on Orphan Works – A Report of the Register of Copyrights, January 2006. Lásd: <http://www.copyright.gov/orphan/orphan-report-full.pdf>

²⁸ Gowers: i.m. 64-66.

²⁹ A Gowers-jelentés részeként egy kiváló táblázat mutatja be, hogy mennyire jelentős korlátozásokról van itt szó. A példaként felhozott Dániában, Németországban, Japánban, Spanyolországban (a 2006-ban elfogadott új törvény szerint), illetve az USA-ban az archiválás során nincs megkötés a mű típusát illetően, általában a mennyiség terén sem (ez alól kivétel az USA, ahol a maximális mennyiség három példány), s egyhangúlag engedélyezett a „format-shifting” (valójában erről szól az egész digitális világ). Lásd: Gowers: i.m. 64.

³⁰ Érdeemes egyedüli példaként felhozni, hogy mikor a Csillagok Háborúja sorozat első epizódjait (melyet a hetvenes-nyolcvanas évek fordulója tájékán forgattak) a jogosult digitálisan kívánta felújítani, hihetetlen összegeket kellett erre a célra fordítania, mivel a filmet tartalmazó tekercsek olyan komoly romlason mentek keresztül, hogy a képanyag mindössze kékes színben látszódott, arról minden egyéb szín eltűnt.

³¹ A jelentés egyik kiváló ábrája (Box 4.5.) hasonlítja össze a digitalizálás átlagos költségeit különféle adathordozók vonatkozásában. A két szélső értéket figyelembe véve egy CD digitalizálása 19 font/óra költséggel jár, míg a 78 RPM gramfonlemezről 490 font/óra költséggel készíthető digitális másolat. Nem beszélve arról, hogy miközben egy színes film digitalizálása kb. 200 dollár/órába kerül, addig ennek analóg (filmtekercsekre történő) másolásához 40.000 dollárra van szükség.

³² Franz Medwenitsch – Reinhard Schanda: *Download von MP3-Dateien aus dem Internet – Private Vervielfältigung und rechtmäßig erstellte Vorlage*, 1. – www.sattler.co.at/pdf/fsdittrich.pdf

³³ Jan Bernd Nordemann: *Filmpiraterie im Internet – Der Kampf gegen Peer-to-Peer-Raubkopierer in: Filmproduktion + Urheberrecht – Bilder Laufen - mit welchem Recht?* (ed.: Guido Kucsko) Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2004, 39.

³⁴ Gowers: i.m. 27.

³⁵ Ficsor: i.m. 27.

³⁶ Zene-, Film- és Szoftveripar Kalózkodás Elleni Koalíciója: *Helyzetértékelés és cselekvési javaslat*, Budapest, 2006, 5.

³⁷ Lásd Laurence Lessig: *A szabad kultúra – A kreativitás természete és jövője*, Kiskapu, Budapest, 2005. (A http://www.szabadkultura.hu/main.php?SHOW_BODY=books&OP=downloads&&PROD_ID=109 Internetes címről ugyancsak letölthető.) Bár e mű kiváló olvasmány, annyi fenntartással mégis élni kell vele szemben, hogy kizárólag az amerikai viszonyokra, az ottani szerzői jogi környezetre koncentrál, így nem minden esetben fogadhatóak el megállapításai „európai viszonylatban”.

³⁸ A Grokster és a Napster ügyben hozott ítéletek indoklásában lehetett olvasni, hogy a két program segítségével le- és feltöltött dalok 90, illetve 87 százaléka volt a szerzői jog által védve, vagyis ezek engedély nélküli felhasználása (de legalábbis feltöltése) jogellenes volt. Lásd: *Metro-Goldwyn-Mayer Studios Inc., et al. v. Grokster, Ltd., et al.*, 125 S. Ct., 2005: p. 2772., illetve *A & M Records, Inc. v. Napster, Inc.*, 239 F.3d 1004 (C.A.9 2001), p. 1013. – Fentebb már elhangzott, de itt ismét említésre méltó, hogy a Gowers-jelentés adatai alapján az angol fájlmegosztó társadalom a letöltött dalok 80%-a után nem fizeti meg a szükséges jogdíjat. Lásd: a 33. lábjegyzet és ahhoz tartozó törzsszöveg.

³⁹ Az USA-ban erre a „járulékos jogsértés” („contributory infringement”), Ausztráliában pedig az „engedélyezési elmélet” („concept of authorisation”) kifejezést használják.

⁴⁰ Paul Devinsky – Robert H. Rotstein: *The End of Peer-to-Peer File Sharing?*, *IP Review*, Spring 2006, 6-7.

⁴¹ Gowers: i.m. 102.

⁴² Az Internet-szolgáltatók a jelentős forgalmat lebonyolító fájlcsere-lékek személyes adatait (természetesen az 1988-as Adatvédelmi Törvény korlátai között) eddig is a jogtulajdonosok rendelkezésre bocsáthatták.

⁴³ Gowers: i.m. 103. – Érdekes, hogy a spanyol szerzői jogi törvény 2006. júliusi módosításának részeként fogadták el „a szellemi tulajdonjogot sértő cselekmények csökkentésére és megszüntetésére irányuló egységes tervet”, amely két fő irányban képzelte el a jogsértésekkel szembeni fellépés lehetőségét. Egyrészt a felhasználók „fogékonnyá tétele” (vagyis a jogsértő cselekményekkel kapcsolatos tájékoztatás) útján, másrészt a „bűnüldözés” eszközeinek és formáinak szélesítésével. Ennek keretében olyan munkacsoport felállítását képzelik el, melyben a „telekommunikációs operátorok” feladata a jogellenes tartalmak felderítése és eltávolítása.

Emellett a jogalkalmazók (ügyészek, bírák, nyomozó hatóságok) specializálódását, egy speciális rendőri csoport felállítását, illetve egy „fertőzöttségi térkép” elkészítését is elhatározták. Ugyan még csak egy friss reformról van szó, ezért a bírálatokkal is csínján kell bánnunk, mégis úgy ítélem meg, hogy a spanyol modell a Gowers javaslatához képest kevésbé hatékonyan lesz képes felvenni a harcot az „internetes kalózzal” szemben. Az új munkacsoport felállítása nem tűnik elég garanciának arra, hogy a konkrét jogsértőket ki lehessen szűrni, s bár az Internet-szolgáltatók maguk sem mindenhatók, még mindig közelebb állnak a felhasználókhoz, így könnyebben képesek ellenőrizni azokat. – Lásd: Enrique Batalla: Spain: Reform of the Intellectual Property Law, *Computer Law Review International*, 2007, Issue 1., 31.

⁴⁴ Copyright, Designs and Patents Act 1988.

⁴⁵ Kate Evans: United Kingdom: The Gowers Review of Intellectual Property, <http://www.mondaq.com/article.asp?articleid=47026>

⁴⁶ Így például nem mindenkinek van mp3-lejátszós rádiója az autójában. Vagyis ha az útra akar valaki magának egy válogatást készíteni, format-shifting nélkül mindenképpen jogellenesen jár el.

⁴⁷ Nem beszélve arról, hogy az azonnali tettenéréstől eltekintve, avagy ha a tettes személye nyilvánvaló, szinte a nullával az egyenlő az esélye annak, hogy a lejátszó és annak tolvaja valaha is előkerüljön.